

УДК 821.161.2/82-9 (051)

Наталя Черниш*

ОБРАЗ УСМІХНЕННОГО КИТАЙЦЯ (ХІНЦЯ) В УЯВЛЕННІ УКРАЇНЦІВ 1920-Х РОКІВ (НА МАТЕРІАЛАХ ПЕРШИХ ПУБЛІКАЦІЙ «ВСЕСВІТУ»)

У статті ставиться питання щодо особливостей відтворення образу китайця (хінця) в художньо-публіцистичному дискурсі 1920-х років на матеріалі перших випусків журналу «Всесвіт» (1925-1927). За допомогою описового методу простежуються ситуації, характеристики, особливості мовлення різних персонажів, з яких конструється образ китайця (хінця), пов'язаний із певним жанром. Загальний образ китайця (хінця) складається через різноманітні прояви «національного» в політичній, соціальній, культурній, побутовій діяльності персонажів, представлених різними авторами журналу. Надається багато прикладів побуту та звичаїв китайців (хінців) в Україні, на Далекому Сході та в Шанхаї.

Ключові слова: образ, китайці, Китай, хінці, Хіна, нарис, ескіз, оповідання, жанр усмішки.

Natalia Chernysh. The Image of the Smiling Chinese Person ('Kninetz') in the Perception of Ukrainians in the 1920s (Based on the Materials of the First "Vsesvit" Publications)

This study examines the formation of the image of Eastern people, particularly the Chinese, in the minds of Ukrainians during the first half of the 20th century, using the early issues of the "Vsesvit" magazine as a primary source. The magazine features a wide range of publications, including essays, sketches, stories, and commentary on illustrations, depicting the lives and work of individuals from the Middle Kingdom. "Vsesvit" provides a rich collection of materials from the first quarter of the 20th century, offering valuable insights for the study of this subject. The article's scientific significance lies in expanding literary discussions related to Ukrainians' perception of "other" and "foreign" worlds, specifically China and its people. Imagination plays a crucial role in this regard, as it helps interpret the images of the "other" or the "alien" and focuses on ethnic representations of various national cultures. This research aims to understand the distinctive characteristics of the image formation of individuals from a different culture in the imagination of Ukrainians at the beginning of the 20th century. The article not only identifies the distinctive traits of the Eastern individuals but also highlights the Ukrainian perspective on the people from the Middle Kingdom during that era. As is often the case, looking at others provides insights into oneself. The article explores the main character traits of individuals from the Middle Kingdom as perceived by Ukrainians, offering numerous examples of their lives in Ukraine, the Far East, and Shanghai, while also discussing the Chinese people referred to as "khodia" and "kuli" and their speech peculiarities. Employing a descriptive research method, the article traces the "struggle" reflected in the pages of "Vsesvit" regarding the names used for the Middle Kingdom: "Khina" or "Kytai" (China), "Khinets" or "Kytaiets" (Chinese). This struggle mirrors the socio-political processes of that time in Ukraine. The article also indicates the genres in which the terms "Hina" or "Kytai" were more frequently used, as well as those inclined towards "Khinets" and "Kytaiets." It is hypothesized that the magazine's narratives featuring smiling Chinese individuals were well-suited for the humor (lit. "smile" in Ukrainian) genre initiated by Ostap Vyshnya — "Chinese smiles," in a manner of speaking, — although they were not developed as a separate thematic cycle of humorous writings, or "smiles".

Keywords: image, Chinese, China, Khintsi, Khina, essay, sketch, story, humor genre.

Постановка проблеми. Зацікавлення до інших народів ми бачимо в різних художніх та публіцистичних текстах, які стають підґрунтям для створення

* **Наталя Черниш**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри порівняльної філології східних та англійських країн Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (Дніпро, Україна); e-mail: nata.kitashi@gmail.com.

національного образу. Важливу роль у цьому відіграє найстаріший український журнал іноземної літератури «Всесвіт», заснований у січні 1925 р., який на початку свого існування репрезентував себе як літературно-художній та громадсько-політичний журнал. З перших випусків тут публікували романи, повісті, оповідання, поезії, п'єси, нариси, публіцистичні статті, а також огляди, критико-бібліографічні статті, рецензії, присвячені зарубіжній літературі та мистецтву, тут можна було побачити репортажі, інформацію і хроніку з різних країн світу. Можна простежити, як слідом за викликами свого часу з 1925-го до 1930 р. змінювалися характер та настрої журналу. Це був саме той час, «коли непаспокоїв селянство, партія розпочала кампанію, спрямовану на розширення підтримки з боку неросійських народів, на завоювання їхньої прихильності» [Субтельний 1992, с. 337]. Тобто це був початок (з 1923 р.) політики коренізації, український різновид якої називався українізацією. В 1 випуску Остап Вишня напише: «“Всесвіт” – це значить – цілий світ... Усенький. З усім його, як той дядько казав, гамузом...» [Остап Вишня 1925, с. 20]. Тут і про Німеччину, і про Польщу, і про Англію та Францію, і, звісно, про Серединну Державу – «Чжунго». Але тексти про цю країну мають одну важливу особливість: у текстах різних жанрів країна називається або *Китай*, або *Хіна*, відповідно жителів називають або *китайці*, або *хінці*. Необхідно простежити образ країни та її жителів, представлений різними назвами: *Китай* або *Хіна*, *китайці* або *хінці*, чи є відмінності щодо створення образу *китайця* та образу *хінця* в уявленні українців певного періоду? Що спільного між ними, чи є щось, що роз'єднує ці назви?

Актуальність теми дослідження. Щоби розуміти сучасні відносини між людьми, товариствами, країнами, а також для кращого розуміння свого ставлення до іншого, яке часто базується на соціально-політичних умовах певного періоду, потрібно звернутися до наукових текстів, які порушують ці питання. В Україні з'являються роботи теоретичного напрямку, наприклад, монографія Д. Наливайка «Очима Заходу: рецепція України в Західній Європі XI-XVIII ст.» [Наливайко 1998], стаття В. Будного «Розгадка чарів Цірцеї: національні образи та стереотипи в освітленні літературної етноімагології» [Будний 2007], Н. Кіор «Літературна імагологія: вивчення образів інших етнокультур у національній літературі» [Кіор 2010], Н. Лисак «Національна ідентичність та національні образи в літературі: розходження і точки дотику» [Лисак 2011], В. Якимович «Літературна етноімагологія, літературні образи та етнообрази: проблеми термінології» [Якимович 2018].

В українському науковому просторі має більше з'являтися робіт, які б вивчали літературні, літературно-публіцистичні тексти з погляду на особливості створення образу китайця. На жаль, відповідних робіт ще дуже мало. Зазначимо роботу Світлани Ленської «Образи китайців в українському малоформатному дискурсі 1920-х рр» [Ленська 2016]. Авторка пише, що «перед сучасним дослідником постає завдання цілісного і неупередженого осмислення специфіки вітчизняного літературного процесу, зокрема заповнення чималих лакун, повернення в історико-культурологічний контекст багатьох імен і творів, що супроводжується подеколи цікавими несподіванками» [Ленська 2016, с.41]. Такою несподіванкою для авторки статті було виявлення широкого функціонування образів китайців в українській малій прозі пореволюційної доби, зокрема це – оповідання Г. Косинки «Голова ході» (1923), оповідання М. Ірчана «Лі Юнк-Шан і Лі Юнк-По» (1919), твір «Місіонери» та цикл «Чжунгожень» (1922) Олеся Досвітнього, його ж триптих «Він і вони» (1924), оповідання Г.

Шкурупія «Переможець дракона» (1925). Як зазначає С. Ленська, усі ці твори «опоетизовують героїчну революційну боротьбу, в яку активно включилися представники східного народу. Письменників насамперед цікавлять мотиви, що привели їх у далеку Україну, а також у створених художніх образах китайців вони розкривають ментальні риси чужої нації – працьовитість, скромність, терплячість, мужність, самовідданість, здатність на самопожертву» [Ленська 2016, с.47].

Метою цього дослідження є осмислення особливостей формування образів китайця та хінця в уявленні українців початку ХХ століття. Важливо осмислити, який образ *китайця* створюється в популярному журналі «Всесвіт» 1920-х рр., і чим він може відрізнятися від образу *хінця*, створеного в той самий час і майже на тих самих сторінках журналу. Почнемо саме з образу хінця, який формується різними авторами журналу «Всесвіт» протягом більш ніж п'яти років.

Формування образу хінця в уявленні українців першої чверті ХХ ст.

Нагадаємо, що латинська назва країни «China» в українській мові з ХVI ст. до ХХ ст. включно використовувалася у формах «Хін», «Хіни», «Хіна», «Хінська держава» (у літописі Самійла Величка), «Хінська сторона» (у працях Григорія Сковороди). До 1932 р. ця назва Середньої держави «Чжунго» переважає в публікаціях журналу «Всесвіт», але вже у 7 випуску з'являється стаття «Шанхай – центр імперіалістичного грабунку Китаю» і далі Середина держава буде все частіше іменуватися словом «Китай». З 1932 р. назва «Хіна» зникає з матеріалів журналу¹.

У 16 випуску 1926 року у нарисі Леонида Ес є короткий опис образу хінця, який склався в уявленні «обивателя» на початку ХХ століття, але автор додає нові штрихи до цього образу. Опис дуже яскравий, тож наведемо його повністю саме так, як було надруковано в журналі (орфографія тут і далі оригіналу):

«Хінець... В якій російській або українзованій голові це слово викличе, по асоціації, слово “Золото”? Хінець – це “ходя”, продавець скрипучих млинок і паперових цяцьок; в нашій, обивательській дійсності він був це “варваром”, якого найняли більшовики, щоби бити, грабувати й різати мирних, ні в чім не винних обивателів, – ним лякали дітей. Хінець – це Хіна, 400 мільонів, “жовта небезпека”, англійські, японські і всякі інші хижаки-капіталісти; кулі – Мейєрхольда і справжні; опіум, морфій, “сад тортурів” Мірбо, У-Пей-Фу і Чжан-Цзо-Лін – усе, що завгодно, тільки не золото. Золото – це грудки, пісок, монети, цінності, окраси, в нас його позабирали з церков, соборів, монастирів. Золото – це Америка, долари, Морган, Рокфеллер, “золота гарячка” – Клондайк, Юкон, Джек Лондон; Кайо, франк, що знецінюється – уся “Нова Радянська Енциклопедія”, тільки не хінець. І все таки життя сполучило ці два слова – хінці і золото, золото і хінці» [Леонид Ес 1926а, с. 11].

¹ Припускають, що латинська назва “China” походить від назви китайської династії Цінь (221–206 до н. е., пінїнь Qín “цінь”). Китайські купці, які торгували на Шовковому шляху й подорожували до Римської імперії, називали себе цінцями. Назву “Цінь” римляни записували як “Cina”, згодом назва перетворилася на “China” (англійське *Чайна*, німецьке і польське *Хіна*). Слово “*Kитай*” походить від назви “*Kатай*”, яка виникла від назви кочових племен із Маньчжурії – киданів (китаїв; пінїнь *qídān* “*қидань*”). У 907 році кидані захопили Північний Китай і заснували в ньому свою династію Ляо. Завдяки європейським купцям, зокрема Марко Поло, ця назва у формі “*Kатай*” (“*Cathay*”) потрапила до середньовічної Західної Європи. На Заході “*Kатай*” іноді живається як поетична назва Китаю.

Леонид Ес описує золоті копальні на Далекому Сході¹, заховані в тайзі, позаболочувані трясовинами, відірвані від світу бездоріжжям. Автор зазначає, що на цих копальнях хінців – шукачів золота – більше, ніж росіян чи українців, вони вирізняються упертістю та старанністю, ніколи не нарікають на тяжку долю, працьовиті та сумлінні. Живуть і працюють окремо від росіян, є свої низькі, присадкуваті, темні фанзи, з яких тягне бобовою олією, там же хінці «чуфанять», тобто їдять. Їжа проста: пампушки «манто», солоня риба «хен ю ю» (двічі склад «ю» – тут радше друкарська помилка, можливо, це просто солоня риба хіану́), рис «кі-лоу-мі» (в китайській мові немає складу «кі», тому, можливо, тут йдеться про кілограм рису), каша «хі-дзю» (імовірноше, це каша хіzhōu). Кожен хінець любить та має опіум. Автор нарису описує хінців як людей, які живуть разом. Якщо працюють десятеро, то живе двадцяттеро й більше, ніколи не відмовляють землякові «хian-сін» (xiānshēng – пан), бо є обов'язок нагодувати того, хто прийде. Записи робили на слух за китайцями, тому багато тут помилок, літери однієї мови переплітаються з іншою, але, якщо уважно вчитатися, то все стає зрозумілим.

У наступному 17 випуску «Всесвіту» є декілька невеличких нарисів про Мурманськ та його мешканців – «Там де довга ніч». Один із нарисів присвячений такій людині на ім'я Петро Іванович Жан-Лін-Юй (саме так записували китайські імена в ті часи). Він друкар газети «Полярная Правда». І тут без усмішки-посмішки не обійшлося: «*Не сходить з косоокого обличчя посмішка і не ховаються великі жовті зуби...*», хоча перед цим автор зауважив: «*Петро Іванович вже багато років тут, на Півночі. Лишився, як і багато хінців, що лишилися живі*». Петро Іванович розповідає про свою роботу, «*про хінську справу в Мурманську*», плутає «*мая*», «*твая*». Про хінців каже: «*Шибка Мурманка цинга напирала, многай живої купеза стала, руская жонка живуть, єсть шанго люда, єсть шибко плахой*» [Щеглов 1926, с. 13]. І дуже хоче він додому, у Пекін, «Хінську Правду» друкувати.

У 21 випуску за 1926 р. уміщено ще один нарис Леонида Ес – про зовнішню торгівлю з хінцями «пантами», тобто оленячими рогами, які автор чомусь називає «лю-ін», хоча «олень» китайською – не «лю», а «лу». Безоглядне, варварське полювання на плямистого оленя зробило свою справу – його майже не зустрінеш у тайзі. Тао-Дзі-Мін, представник хінської фірми й уповноважений Дальдержторгу, приймає в конторі ці голови з пантами. Обробляють панти саме хінці, вони знають секрети обробки й нікому їх не передають. Готові панти відправляють здебільшого в Південну Хіну – Шанхай, Гонконг. Там вони продаються маленькими частинами для «життєвого елексира». Тао-Дзе-Мін розповів, як приймають цей еліксир: «...старика – 40 года і больше. Мала мадама любі – мала нада, многа любі – многа нада. Твоя молодой, твоя не нада» [Леонид Ес 1926b, с. 19]. Це перший твір, де ми не зустрічаємо опису усмішки хінця, хоча в словах Тао-Дзе-Міна вона все ж відчувається.

На сторінках журналу міститься багато ілюстрацій різних подій у Хіні, як-от, наприклад, фотографії вулиці Шанхая після розгрому англійських магазинів; стародавній метод покарання в Хіні: на шию злочинців одягають дошки й

¹ Наприкінці XIX століття відбувся потік китайських робітників на російській Далекий Схід. Їх використовували на золотих копальнях та відбудовах. Здебільшого до Росії емігрували китайці із Шаньдуну, Чжилі та Маньчжурії. Головним центром вербування було місто Чіфу, звідки робітників морем доправляли до Владивостока. Інші прибували в Росію через Маньчжурію – залізницею, на річкових суднах або навіть пішки.

виводять на вулицю; або демонстрація студентів у Пекіні. Є світлини великого порту в Хіні – Ханькоу, де щодня вантажаться на пароплави тисячі пудів товару, зокрема різного чаю. До знімків додається короткий опис, зокрема про те, що в хінських портах працюють до 14–16 годин на добу *хінці-кулі*, яких надзвичайно експлуатують американські та англійські торгові підприємства, додається такий коментар.

Про англійців, які наче нещадно вбивають простих людей («хіба ж хінці народ?»), у 22 випуску журналу є ще одна усмішка під назвою «Учан»¹ невідомого автора на псевдонім Алестан. Автор описує зустріч старого Фун-Лі, знавця церемоній, із базарним крамарем, що торгував садовиною, Фан-Су. Фун-Лі знав 22 привітання для жіноцтва та 73 привітання для чоловіків, але цього вечора він побачив на смітнику й не одразу впізнав Фан-Су. Як його зустріти? Він має сказати: «*Чудовий той день, коли мої очі тебе уздріли*» або «*Хай будуть благословенні твої ноги, бо вони принесли тебе до мене*» [Алестан 1926, 22]. Але Фан-Су не прийшов, а приліз рачки, тому Фун-Лі розгубився і не знав, як його привітати. Знання церемоній не допомогло йому, і він просто напоїв свого гостя гарячим чаєм. «*Тоді Фан-Су розповів, що з ним скоїлося, і говорив він уже усміхаючись, неначе все це якась абищия, а важлива річ – це тривога, що він, Фан-Су, завдав старому Фун-Лі*» [Алестан 1926, с. 22]. Коли до Учана вступили кантонці, обличчя Фан-Су, землистого кольору від страждань, «*засяло веселим усміхом*». Цей ескіз мав би бути смішним, але очевидна натягнутість ситуації все псує. Сміх має бути не напруженим, а легким, не награним, а несподіваним, у цьому разі автор показав своє співчуття герою, але це вимушене співчуття.

Приблизно половина випусків журналу за 1927 р. (зокрема 4, 5, із 12-го до 21 випуску, 24, 30, 32, 33, 39, 43, 51) містять ілюстрації до подій у Хіні. Тут зображені *кулі* – хінські робітники, які несуть від 75 до 150 фунтів товару через гірські перевали Тибету. Зазначається, що цей спосіб транспортування є одним із найдешевших не тільки серед малозалюднених пустель Тибету, а й у центральних та східних провінціях Хіні. Зустрічається багато зображень, які висвітлюють події цих років, наприклад, у 12 випуску можна побачити кантонське військо в поході та військової армії Чжан-Цзо-Ліня, у 13 випуску – жандарма з армії білогвардійця Сун-Чуан-Фана, який веде хінського революціонера-робітника на смертну кару через відрубання голови. 14 випуск журналу майже весь присвячений Хіні. Тут містяться ілюстрації чужоземців та зображення дротяних загород, що відмежовують чужоземні квартали від хінських у Шанхаї, йдеться про розстріл хінських революціонерів шаньдунцями тощо.

Є нарис про останні революційні події в Хіні Миколи Новицького. Він згадує назву Китай і тут же пояснює українському читачеві – «*тобто Хіна*»: «*Непробудимий пробудився і що-день більшої моці набирає, ширше розправляє рамена в боротьбі зі світовим гнобительством*» [Новицький 1927, с. 8]. Під «*світовим гнобительством*» автор зображає «*імперіялістів*» – генеральські армії У-Бей-Фу, Сун-Чуань-Фана та Чжан-Цзо-Ліна, він цитує англійську газету «Таймс» про те, що майбутнє Хіні вирішується саме в Шанхаї, описує англійські війська, які прибули «*на оборону майна й життя чужоземців*» і які борються з національно-революційним рухом, як революційну армію, яку населення

¹ Учан – це місто, яке разом із містами Ханькоу та Ханьян було об'єднано в одне велике місто Ухань. У першій половині XX століття тут відбувалися головні політичні події, як-от, наприклад, Учанське повстання 1911 р.

зустрічає «з радісними усмішками». Майбутня доля хінців, на яку сподівається й автор статті, – це «Хіна єдина і незалежна від імперіялізму, от що стане реальною дійсністю» [Новицький 1927, с. 9]. У цьому ж 14 випуску є ще один нарис історичного характеру: «За великим муром. З приводу наклепу на Великий Мур». Наклепом автор нарису на ім'я Жень-Бао-Хай вважає відому давню думку, що мур мав загородити Хіну від світу, і зокрема від наскоків монгольських та маньчжурських народів. Те, що цей наклеп «не дуже вдалий», автор пояснює тим, що існування муру підтримували й самі монголи, і взагалі, ніякої ізоляції-«замурованості» Хіни ніколи не було. З давніх-давен Хіна мала великі торговельні та інші відносини з народами Сходу, а водночас і зі Східною Європою: «Є гадка, що ці мури як раз і мали за мету забезпечувати шляхи сполучення з країнами середньої Азії, тобто не для ізоляції служили, а як раз навпаки» [Жень-Бао-Хай 1927, с. 12]. Таку своєрідну думку автор розвиває історичним екскурсом у давні відносини між країнами Заходу й Хіною. Перший знавець Хіни – Марко Поло залишив докладні відомості про неї. У цей період у Хіну приїздили італійські монахи, єпископи, було засновано папську легатію. Монахи стали першими агентами торговельного капіталу. Менш бажаними гістьми були португальці, які прибули до Кантону й закріпили за собою острів Макао як торговельну факторію. За португальцями рушили іспанці, голландці, англійці, французи, потім «встряли» німці й американці: «...та європейські гості були не з дуже соромливих» [Жень-Бао-Хай 1927, с. 12]. Найбільшу увагу «безцеремонні гості» приділяли торгу опіумом. Коли хінський уряд заборонив торг опіумом, у 1940 році Англія розпочала війну: «Хіну було побито», й не раз. Такі ж відносини розвивалися між Хіною та Росією. Автор згадує про дві грамоти, 1618 та 1649 рр., імператора Ван-лі, що містять у собі «милостиве жалування землею», тобто дозвіл цареві Михайлу, як буцімто васалові, володіти й порядкувати своїм царством. Автор нарису пише, що тодішні володарі хоч географію не дуже добре знали, а на всякий випадок брали дипломатичний тон із найвищої ноти. «Проте тут зустрілися ледве чи не рідні культури» (!) [Жень-Бао-Хай 1927, с. 13].

Коли хінці брали місто Албазін, що розташоване на лівому березі Амуру, до них передалося 45 людей з Росії «з попом на чолі». Вони заснували в Пекіні духовну місію, з якої вийшло багато видатних синологів – хінознавців. Протягом кінця XVIII й XIX ст. натиск царського уряду збільшувався по всьому кордоні, і низка окремих та міжнародних угод поставили царську Росію на почесне місце в ряд «не дуже чемних європейських гостей і «приятелів» Хіни». Ці «приятелі» Хіни, на думку автора нарису, і вигадали байку про ізоляційну історичну роль Великого муру, про «замурованість» Хіни. І далі, як водилося в радянські часи, автор пише про те, що нічого спільного з компанією колонізаторів Радянський Союз не має, тільки є справжня рівноправна дружба з хінським народом: «Великий Хінський Мур – не від СРСР».

Ще один нарис про життя хінців – «Родина та побут» – представлений на двох сторінках 14 випуску. Епіграфом невідомий автор під псевдонімом з однієї літери В. узяв хінське прислів'я: «Найгірший той син, що не лишає нащадків» [Родина 1927, с. 14–15]. Він критично описує тисячолітній побут у хінській сім'ї, де обов'язково було народити сина, а не доньку. Але й сину було важко: він не тільки помічник у господарстві, він – охоронець могил, продовжувач роду. Син винен батькові до смерті й навіть після смерті, він має сплачувати борги та три роки оплакувати батька, залишивши службу. Автор наводить слова Конфуція,

який казав, що «з усіх обов'язків, покладених на людину, нема більшого за синову слухняність». У цьому контексті ці слова можна розуміти як те, що син завжди потерпає від батька, його становище в родині рабське та безправне. Тут не береться до уваги інший зміст висловлювання Конфуція про сімейний лад, де слухняність молодшої людини перед старшою – це повага до мудрості та досвіду. Конфуцій мав на увазі те, як воно має бути в правильному світі, а не у хворому та забобонному суспільстві. Тож у правильному світі обов'язок сина – «поставити батька на один щабель з небом» – свідчить про повагу до батька, тим більше якщо той уже відійшов в інший світ. Критика тяжкого становища хлопчика в родині все ж здається надмірною і притаманна багатьом текстам про старий лад у XX столітті. У цьому нарисі можна ознайомитися з тим, як у суспільстві було прийнято проводити церемонії похорону, з якими забобонами, які детально описує автор.

Становище дівчинки в давній родині було «безпросвітне», – пише автор. Справді, це була фізична безпорадність, яку переживала кожна дівчина аристократичного роду, що мала зазнати «бинтування ніг». Автор наводить можливе пояснення цього звичаю, що калічить людину й перетворює її на ляльку: «Бинтування ніг запровадили ніби ревниві чоловіки, як засіб, щоб утримати жінок біля себе і домівки. Ступінь каліцтва ніг залежав від соціального стану. «Дами вищих кол» роблять свої ноги неможливо маленькими, подібними до козячих ратиць» [Всесвіт 1927, с. 14–15]. У 1894 році в Хіні заснувалося «Товариство природних ніг», гасло «Геть колодки!» набуло популярності і принесло тисячам жінок справжнє розкряпачення. Цей родинний деспотизм країни, яка була в руках імператорів та мандаринів, за словами автора, пропаде, як тільки влада перейде до молодого робітничого класу.

Протиставлення молодого робітничого класу та «конфуціянської премудрості» зустрічається і у 15 випуску – у нарисі В. Вікторова «Куточок хінців у Харкові». Автор описує «занедбане, закинута, безпритульне» невеличке подвір'я – «співжитло» хінців. Тут живуть біляві російські жінки, чути їхню російську говірку, та хінці, чоловіки, мова яких насичена «теноровими нотами незвиклих нам модуляцій хінської мови». І далі В. Вікторов додає про їхню російську мову: «Дивно пом'якшена невизначними закінченнями хінської словотворчості, уривчасті, з наочним напруженням побудовані речення надзвичайно тяжко розбирати незвиклому співрозмовцеві» [Вікторов 1927, с. 14]. Тут не побачиш східної екзотики, навпаки, «міцний дух ситого доброго борцю», «нашої таки “кремінчуцької” махорки», що свідчить про суто українську «орієнтацію» мешканців цього житла. Є там «червоний куточок» – світла, велика кімната з хінськими прапорами та портретами Карла Маркса, Леніна та Сун Ятсена. Усі мешканці – працівники міліції, трамваю, охорони, виробництва, працюють у різних установах. Вони цікавляться подіями на батьківщині та використовують публіцистичні вислови: «Кантон – наш, Шанхай – наш; швидко, швидко – і Пекін наш буде». Гарнесенькі в них вийшли діти, чорняві, з агатовими оченятами, дивно біловиді: «“Наша зміна”, – ласкаво посміхаючись, “рекомендують” хінці свою малечу» [Вікторов 1927, с. 15]. У Харкові, крім цього «співжитла», проживають ще хінці-промисловці на околицях міста в приватних помешканнях. Жінки в них «справжні хінки у ватяних кохтах з покаліченими ногами» [Вікторов 1927, с. 15], вони продають строкаті, дивовижні хінські іграшки на вулицях Харкова.

За 1927 р. у журналі є багато ілюстрацій про події в Хіні, зокрема подається

ілюстрація з підписом «Чан-Кай-Ші лютує»: Чан-Кай-Ші суворо розправляється зі своїми політичними ворогами. Голови покараних робітників виставляють на вуличних стовпах у Кантоні. У тридцять восьмому номері вміщено нарис Ліо-Сяна «Місто в пазурях» про Шанхай. Автор описує місто, яке поділено на чужоземні квартали та квартали хінців-бідняків, опис останніх подає як дуже жалюгідну картину: «*Вулиці хінської частини Шанхаю – це смердюче гуркітливе пекло*». Тіснота, сморід, шум, темні марновірні люди, напівголодні «люде-коні» – рикші, крамарі, бродячі ремісники, хлопчаки-акробати, чарівники, фіглярі, зубодери, ворожки, літератори [Ліо-Сян 1927, с. 17].

Формування образу китаїця в уявленні українців першої чверті ХХ ст.

Уже в 2 випуску журналу першого 1925 року видання з'являється оповідання «Лі-Пен-Чан – комсомойла», автором якого є невідомий широкому колу читачів письменник Павло Іванів [Іванів 1925, с. 18]. Письменник створює образ молодика на ім'я Лі-Пен-Чан і називає його, використовуючи просторіччя, яким називали китаїців початку ХХ століття, – *ходя*: «*Хто знає, про що співають малесенькі колібрі в душі “ході” Лі Пен Чана?*» – запитує Павло Іванів. Це слово масової міської розмовної мови, у цьому оповіданні використовується як стилістичний засіб для надання мові оповідання жартівливого відтінку, тоді як у російській літературі слово *ходя*, крім жартівливості, має ще й зверхній, іронічний, іноді навіть грубуватий відтінок. Воно набуло поширення в контексті китайсько-російського торгового обміну і часто використовувалось у значенні «китаєць, китаїці, азіати, щось китаїське» в російській літературі 1-ї половини ХХ століття або в текстах про події 1-ї половини ХХ століття. Імовірно, походить від китайського слова *kuaidiag* (скоріше), а потім до першого значення ще було додано нове – «*друзе*». В українському оповіданні «Лі-Пен-Чан – комсомойла» слово *ходя* надто часто використовується – і тоді, коли до нього звертаються інші персонажі, і тоді, коли автор описує думки самого персонажа: «*Співають у душі у “ході” колібрі. Звенить у грудях срібляний дзвоник – дзинь, дзинь...*».

Сюжет жартівливого оповідання простий – про те, як *ходя* перестав займатися «болванчиками» та захотів піти в комсомол. А був він майстром виготовляти «китайські болванчики», «*що в нього ручки на пружинках, ніжки на пружинках і в голові малесенький дзвоник*», потім продавав їх і навіть одержував за штуку 50 копійок. Був у нього товариш на ім'я Петька-Ванька, про якого відомо тільки те, що він напивався та бив нашого героя, бо той приносив мало грошей. Так наш *ходя* зрозумів, що товаришів можна любити, але не тих, хто б'є, тому вирішив піти в комсомол – *комсомойла*, – саме так передає автор вимову китаїця. У *комсомойлі* була ще одна перевага – дівчина в червоній хустці, яка купила в *ході* «болванчика» й не дозволяла називати її *бариння*. Тому наш герой вирішив зробити багато *комсомойлів*, і навіть Леніна хотів зробити, але було якось страшно, тому не посмів. Замість «болванчиків» зробив *комсомойлів* та пішов продавати з викриками «купи комсомойла». Там і зустрів його міліціонер і привів до начальника району. Наш герой «*Хотів лаятись, але колібрі заспівали, рот на вуха поліз*», – жартує з нього автор.

Хоча літературознавці пишуть про недосконалість поезики в пошуках власного стилю молодого письменника [Ленська 2016 с. 47], але в цьому короткому жартівливому оповіданні Павло Іванів усе ж таки вдало створив смішний, щирий та влюбливий образ *ході*, який не хоче більше торгувати, а хоче тільки в комсомол, тим більше що там є та дівчина в червоній хустці. Сьогодні,

читаючи цей твір, ми і сміємось над Петькою-Ванькою, який тільки п'є та б'є, і дивуємося страху перед Леніним, і чуємо сміх над «болванчиками» у вигляді комсомольців. Образи китайців як елемент екзотичності нерідко зустрічаються в українській малій прозі, зокрема в таких творах: «Лі-Юн-Шанк» Мирослава Ірчана, «Голова ході» Григорія Косинки, «Переможець дракона» Гео Шкурупія та інших [Ленська 2016 с. 41].

Назва Серединної держави – Китай – з'явиться і у 4 випуску «Всесвіту» за 1925 р., у невеличкій статті про китайське шовківництво «Від шовковичного кокону до шовкової хустки». Невідомий автор цього допису розповідає про дешеву ручну працю численного класу ремісників-кустарів, які цілком залежні від роботодавця та заробляють лише 50–60 копійок на день, у них немає неділь та мало свят. У китайців нема цехів у європейському значенні цього слова, – пише автор. У багатьох місцевостях Північного та Середнього Китаю розвинуте хатне господарство, основою якого є ткацький верстат. Тут описується і процес шовківництва – від годування *червів* (потім буде розповідь про хробачків) до відтворення коконів, чим займаються жінки. А от *заморюють хробачків, розмотують кокони, сукають нитки, тчуть і пофарблюють тканину чоловіки*. Решту хробачків китайці їдять [Від шовковичного кокону... 1925, с. 16]. Це перший нарис про Серединну державу, який започатковує цілу серію нарисів про цю країну в матеріалах «Всесвіту».

Ще один жанр із китайською тематикою представлено в журналі за 1925 р., у 10 випуску – це ескіз «Усмішка китайця» К. Подолянина. Справді, як і властиво незакінченому твору, тут мовиться небагато, але окреслено основну різючу рису характеру старого китайця Ван Лі – його дитячу, наївну усмішку. Ван Лі потрапив до Харкова в 1916 році *«з соняшного, нужденного Китаю... на кращі хліби»*. Царський уряд набирав робітників, переважно селян, а далі – війна, революція, до 1920 р. всі були в Червоній армії, а потім китайці стали працювати в шахтах Донбасу. Тільки в Харкові не можуть знайти роботу, хоча й отримали будинок – *«вохкий, з проломаною стелею, підлогою»*. Але все ж *«ніжною добротою та сердечністю світяться його щирі, вузькі очі»*, бо Ван Лі знає, що «Совет-власть» не може *«одразу залатати всіх дірок»*. Далі К. Подолянин пише, що потроху-помалу китайці знайшли собі товаришок – жінок. З'явилися діти. Тут є фотографія сімейства – жінки, мабуть харків'янки, діти, у яких *«круглі вузлики – оченята»* та *«настирливі, чорні як дьоготь пасма»*. Живуть бідно, жінки ходять на поденні роботи, але чоловіки *«добрі: не б'ють, не п'ячять ніколи – дбайливі»*. Автор закінчує свій ескіз такими словами: *«Та ніщо, ніщо так не вражає, як дитяча, тепла усмішка старого, жовтого Ван-Лі»* [Подолянин 1925, с. 25].

Про події в Китаї у 14 випуску опубліковано шаржі художника Щеглова під назвою «Минуле, сучасне і майбутнє Китаю»:

*Це вже давно, давно колись
Китаєць мирно сіяв рис –
В своїй країні сам господар
І всіх скарбів своїх володар.*

До кожного шаржу додано віршик, там є англійські буржуї та попи з поліцаями, які повалили китайця та катаються на ньому. Проте китаєць *«кулак робочий мав залізний»*, яким і провчив буржуїв [Щеглов 1925, с. 15]. Отже, ще одна усмішка, але вже про події в Хіні-Китаї з повчальним характером.

Ще одне оповідання на китайську тематику з'являється у 1 випуску журналу за 1926 р. – «Дош», автором якого є В. Дорошевич. Тут образи міста

Пекіна (в оповіданні – *Пекина*), імператора – сина Неба – на ім'я Лі-О-А та його підлеглих (Тзунг Хі-Тзанг, Сан-Чі-Сан, Пай-Хі-Во, Хуар-Дзунг) від першого міністра до останнього вартового постають як елементи екзотичності. Оповідання нагадує притчу, де читач дуже легко робить висновок. У жартівливій манері автор розповідає про бажання молодого імператора, серце якого стиснув сум, коли він дивився, як плаче дощ, – дізнатися, скільки нещасливих у Пекіні не мають капелюха. І тоді всі підлеглі імператора заметушилися, почали давати накази своїм підлеглим та лаяти їх усіма можливими словами за їхнє ледарство та розгардіяш у місті «Пекині». Тож вартові почали ретельно виконувати наказ, розпочалося полювання на всіх, у кого не було капелюха. Незабаром у всіх, хто не мав капелюха, не було й голови. Навіть точна цифра таких вказана – 20877 – саме стільки голів китайців було настромлено на тички та рознесено по місту на науку народові. А що ж молодий імператор? Дощ вщухає, він знову згадує про нещасливих, у кого немає капелюха. Наближений до імператора Тзунг Хі-Тзанг доповідає, що «по всьому Китаю немає жодного китайця, що не мав би капелюха, щоб покрити голову під час дощу». Отже, «*бажання володарю всесвіту виконане його покірними слугами*» [Дорошевич 1926, с. 11]. І тоді обличчя доброго імператора осяяла щаслива й радісна усмішка. Читач дізнається про те, як просте бажання імператора перетворюється його підлеглими у велику трагедію для народу. Манера письма цього оповідання легка, жартівлива та повчальна, зміст залишається актуальним і через сто років.

Висновки. Отже, слова *хінці* та *Хіна* були більш поширеними в українській мові того часу, на що вказує і пояснення в одному з нарисів 1927 р.: «*Китай, тобто Хіна*». Назва *Хіна* використовується здебільшого в нарисах та підписах до ілюстрацій про події в Піднебесній, у нарисах, ескізах та коментарях, у підписах під фотографіями. Тільки ескіз «Учан» не має назв *Китай, Хіна, китайці, хінці*, тут розповідається про *кантонців*. Назва *хінці* з'являється на сторінках журналу саме тоді, коли мова йде про соціально-політичні теми сучасності, оскільки журнал репрезентував себе не тільки як літературно-художній, але і як громадсько-політичний журнал. *Хінці* зображуються як уперті, старанні робітники, вони ніколи не нарікають на тяжку долю, вони працьовиті та сумлінні. Вони живуть тісно й разом, не відмовляють землякові, бо є обов'язок нагодувати того, хто прийде. Вони трохи розмовляють російською, з помилками, але цього достатньо для спілкування. Вони хочуть повернутися додому: повернутися в Пекін друкувати «Хінську Правду», отже, описується любов хінців до своєї батьківщини. Є нариси про важке життя хінців у Шанхаї, є історичний екскурс у давні відносини між країнами Заходу й Хіною, критичний огляд конфуціанських звичаїв у родині, життя в Харкові, де витає «*міцний дух ситого доброго борця*». Усі ці матеріали свідчать про особливу зацікавленість українців подіями в Хіні того часу. *Хінці* постають як поневолений народ, якого нещадно експлуатують англійці та французи, що пояснюється особливостями політичної ситуації того часу, все-таки українцям дуже близька ця тема поневолення. Звертає на себе увагу, про що не йде мова, майже завжди додається якісна характеристика персонажів, а саме, – повсюди трапляється ласкава чи то весела усмішка хінця (китайця).

Назва *Китай* зазвичай використовується в оповіданнях та в одному ескізі, менше використовується в нарисах, в коментарях до подій в країні зовсім не використовується. Ми бачимо, що назви *Китай* та *китайці* більш поширені в художніх творах із вигаданими персонажами. Це – європейська традиція, де, як

відомо, «*Katay*» іноді вживається як поетична назва Китаю. Можемо зробити висновок, що образ Китаю в журналі «Всесвіт» цілком відповідає європейській традиції. До 1932 р. назва *Хіна* переважає в публікаціях, а з 1932 р. вона зовсім зникає з матеріалів журналу.

Майже всі художні та публіцистичні твори об'єднує легкий жартівливий настрій, співчуття та доброзичливість, іноді вони мають повчальний характер. Тут постає не тільки усміхнений китаєць, а й можуть бути описані смішна ситуація, смішні вчинки або слова персонажів. Таке уявлення про людину Середньої держави як про веселу, доброзичливу, працьовиту людину, яка, попри всі негаразди, однаково щиро усміхається, однаково сподівається знайти своє щастя серед нового та незнайомого оточення, склалося в українців 1-ї третини ХХ століття.

Оповідання, нариси та ескізи, як, наприклад, оповідання «Лі-Пен-Чан – комсомойла», дуже нагадують жанр усмішки, який активно розвивав Остап Вишня. Він розрізняв жанрові різновиди усмішки: усмішка-пародія, усмішка-жарт, усмішка-нарис, усмішка-мініатюра, усмішка-реп'яшок тощо. Очевидно, до цього жанру можна зарахувати й оповідання-притчу про молодого імператора, добрі наміри якого дуже погано закінчилися для народу, та інші нариси, ескізи про китайців, які залишалися жити в тогочасному Радянському Союзі, у Мурманську чи Харкові. Якщо в Остапа Вишні є цілі тематичні цикли усмішок: сільські, кримські, закордонні, реконструктивні, київські, мисливські тощо, то «Всесвіт» у перших своїх випусках започаткував, можна сказати, *китайські усмішки*¹. Перше оповідання має саме такі ознаки: ліризм, м'яка, доброзичлива тональність із поодинокими тонкими іронічними вкрапленнями, як-от автор жартує зі свого персонажа: «*Хотів лягтись, але колибри заспівали, рот на вуха поліз*». Мова іронічно-доброчлива, багата на розмовно-побутові слова, часто індивідуально-окреслені («комсомойла», «мая», «твая», «шибка Мурманка цинга напирайла, многай живою купеза стала, руская жонка живут, єсть шанго людя, єсть шибко плахой»), що творять неповторний мовний колорит «китайських усмішок». Але ця тема для іншого наукового дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

- Алестан. (1926). Учан. [У:] *Всесвіт*, 22. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1926_N22_45.pdf (дата запити: 03.01.2024).
- Будний, В. (2007). Розгадка чарів Цірцеї : національні образи та стереотипи в освітленні літературної етномагології. [У:] *Слово і час*, 3, с. 52-63.
- Від шовковичного кокону до шовкової хустки. (1925). [У:] *Всесвіт*, 4. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1925_N04.pdf (дата звернення: 03.01.2024).
- Вікторов, В. (1927). Куточок хінців у Харкові. [У:] *Всесвіт*, 15. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1927_N15.pdf (дата запити: 03.01.2024).
- До подій у Хіні. (1925). [У:] *Всесвіт*, 12. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1927_N15.pdf (дата запити: 03.01.2024).
- Дорошевич, В. (1926). Дош. [У:] *Всесвіт*, 1. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1926_N01_24.pdf (дата запити: 03.01.2024).
- Жень-Бао-Хай. (1927). За великим муром. З приводу наклепу на Великий Мур. [У:] *Всесвіт*, 14. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1927_N14.pdf (дата запити: 03.01.2024).

¹ Остап Вишня дав таке жартівливе визначення жанру усмішки: «← Так! Усмішки! І навіть обов'язково! Не мислю-бо інакше переробки всього нашого “медлительного” життя на нове, бадьоре й сміливе, як не з добрим гумором, не з радістю! Чого плакати? Нове життя будувати з сльозами?! Ідіть ви к чорту з своїми сльозами! Мені нове життя усміхається! І я йому усміхаюсь! Через те й усмішки!» [Остап Вишня 1925].

- Іванів, П. (1925). Лі-Пен-Чан – комсомойла. [У:] *Vsesvit*, 2. URL: <https://libraria.ua/issues/1234/98815/> (дата запиту: 03.01.2024).
- Кіор, Н. (2010). Літературна імагологія: вивчення образів інших етнокультур у національній літературі. [У:] *Питання літературознавства*, 79, с. 290-299.
- Ленська, С. (2016). Образи китайців в українському малоформатному дискурсі 1920-х рр. [У:] *Філологічні науки*, 22, с. 41-48.
- Леонид Ес. (1926а). Золото й хінці. [У:] *Vsesvit*, 16. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1926_N16_39.pdf (дата запиту: 03.01.2024).
- Леонид Ес. (1926б). Лю-ін. [У:] *Vsesvit*, 21. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1926_N16_39.pdf (дата запиту: 03.01.2024).
- Ліо-Сян. (1927). Місто в пазурях. [У:] *Vsesvit*, 38. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1927_N38.pdf (дата запиту: 03.01.2024).
- Лисак, Н. С. (2011). Національна ідентичність та національні образи в літературі: розходження і точки дотику. [У:] *Філологія. Літературознавство*, 156, с. 76-80.
- Минуле, сучасне і майбутнє Китаю. (1925). [У:] *Vsesvit*, 14. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1925_N14.pdf (дата запиту: 03.01.2024).
- Наливайко, Д. С. (1998). *Очима Заходу. Реценція України в Західній Європі XI XVIII ст.* Київ, 578 с.
- Новицький, М. (1927). В боротьбі з імперіялістами. [У:] *Vsesvit*, 14. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1927_N14.pdf (дата запиту: 03.01.2024).
- Остап Вишня. (1925). Про «Всесвіт» (Гумореска). [У:] *Vsesvit*, 1. URL: <https://libraria.ua/issues/1234/98816/> (дата запиту: 03.01.2024).
- Подольнин, К. (1925). Усмішка китайця. [У:] *Vsesvit*, 10. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1925_N10.pdf (дата запиту: 03.01.2024).
- Родина та побут. (1927). [У:] *Vsesvit*, 14. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1927_N14.pdf (дата запиту: 03.01.2024).
- Субтельний, О. (1992). *Україна. Історія*. Київ, 509 с.
- Щеглов. (1926). Там де довга ніч. [У:] *Vsesvit*, 17. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1926_N17_40.pdf (дата запиту: 05.01.2024).
- Якимович, В.А. (2018). Літературна етноімагологія, літературні образи та етнообрази: проблеми термінології. [У:] *Science and Education a New Dimension. Philology*, VII(52), с.73-76.

REFERENCES

- Alestan. (1926). Uchan. [U:] *Vsesvit – Universe*, 22. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1926_N22_45.pdf (data zapytu: 03.01.2024). (In Ukrainian).
- Budnyi, V. (2007). Rozghadka chariv Tsirtsei : natsionalni obrazy ta stereotypy v osvittleni literaturnoi etnoimaholohii. [U:] *Slovo i chas*, 3, s. 52-63. (In Ukrainian).
- Vid shovkovychnoho kokonu do shovkovoї khustky. (1925). [U:] *Vsesvit– Universe*, 4. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1925_N04.pdf (data zvernennia: 03.01.2024). (In Ukrainian).
- Viktorov, V. (1927). Kutochok khintsiv u Kharkovi. [U:] *Vsesvit – Universe*, 15. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1927_N15.pdf (data zapytu: 03.01.2024). (In Ukrainian).
- Do podii u Khini. (1925). [U:] *Vsesvit – Universe*, 12. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1927_N15.pdf (data zapytu: 03.01.2024). (In Ukrainian).
- Doroshevych, V. (1926). Doshch. [U:] *Vsesvit – Universe*, 1. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1926_N01_24.pdf (data zapytu: 03.01.2024). (In Ukrainian).
- Zhen-Bao-Khai. (1927). Za velykym mурom. Z pryvodu naklepu na Velykyi Mur. [U:] *Vsesvit – Universe*, 14. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1927_N14.pdf (data zapytu: 03.01.2024). (In Ukrainian).
- Ivaniv, P. (1925). Li-Pen-Chan – komsomoila. [U:] *Vsesvit – Universe*, 2. URL: <https://libraria.ua/issues/1234/98815/> (data zapytu: 03.01.2024). (In Ukrainian).
- Kior, N. (2010). Literaturna imaholohiia: vyvchennia obraziv inshykh etnokultur u natsionalni literaturi. [U:] *Pytannia literaturoznavstva*, 79, s. 290-299. (In Ukrainian).
- Lenska, S. (2016). Obrazy kytaitziv v ukrainskomu maloformatnomu dyskursi 1920-kh rr. [U:] *Filolohichni nauky*, 22, s. 41-48. (In Ukrainian).
- Leonyd Es. (1926a). Zoloto y khintsy. [U:] *Vsesvit – Universe*, 16. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1926_N16_39.pdf (data zapytu: 03.01.2024). (In Ukrainian).
- Leonyd Es. (1926b). Liu-in. [U:] *Vsesvit – Universe*, 21. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1926_N16_39.pdf (data zapytu: 03.01.2024). (In Ukrainian).
- Lio-Sian. (1927). Misto v pazuriakh. [U:] *Vsesvit – Universe*, 38. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1927_N38.pdf (data zapytu: 03.01.2024). (In Ukrainian).

- Lysak, N. S. (2011). Natsionalna identychnist ta natsionalni obrazy v literaturi: rozkhozhdzhennia i tochky dotyku. [U:] *Filolohiia. Literaturoznavstvo*, 156, s. 76-80. (In Ukrainian).
- Mynule, suchasne i maibutnie Kytaiu. (1925). [U:] *Vsesvit – Universe*, 14. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1925_N14.pdf (data zapytu: 03.01.2024). (In Ukrainian).
- Nalyvaiko, D. S. (1998). Ochyma Zakhodu. Retseptsiia Ukrainy v Zakhidnii Yevropi XI XVIII st. Kyiv, 578 s. (In Ukrainian).
- Novytskyi, M. (1927). V borotbi z imperiialistamy. [U:] *Vsesvit – Universe*, 14. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1927_N14.pdf (data zapytu: 03.01.2024). (In Ukrainian).
- Ostap Vyshnia. (1925). Pro “Vsesvit” (Humoreska). [U:] *Vsesvit – Universe*, 1. URL: <https://libraria.ua/issues/1234/98816/> (data zapytu: 03.01.2024). (In Ukrainian).
- Podolianyn, K. (1925). Usmishka kytaitsia. [U:] *Vsesvit – Universe*, 10. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1925_N10.pdf (data zapytu: 03.01.2024). (In Ukrainian).
- Rodyna ta pobut. (1927). [U:] *Vsesvit – Universe*, 14. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1927_N14.pdf (data zapytu: 03.01.2024). (In Ukrainian).
- Subtelnyi, O. (1992). Ukraina. Istorii. Kyiv, 509 s. (In Ukrainian).
- Shcheglov. (1926). Tam de dovha nich. [U:] *Vsesvit – Universe*, 17. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vsesvit/1926_N17_40.pdf (data zapytu: 05.01.2024). (In Ukrainian).
- Yakymovych, V.A. (2018). Literaturna etnoimaholohiia, literaturni obrazy ta etnoobrazy: problemy terminolohii. [U:] *Science and Education a New Dimension. Philology*, VI(52), s.73-76. (In Ukrainian).

*Подано до редакції 05.01.2024 року
Прийнято до друку 10.02.2024 року*